

Jewgienij W. Siemionow

Polacy w Buriacji – historia i współczesność

Niepodległość i Pamięć 22/2 (50), 171-196

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jewgienij W. Siemionow

Wschodniosyberyjska Akademia Kultury i Sztuki
Ułan Ude, Rosja

Polacy w Buriacji – historia i współczesność

Słowa kluczowe

polskie zesłania z przyczyn politycznych, Buriacja, Narodowo-Kulturowa Autonomia Polaków w Ułan Ude „Nadzieja”, diaspora polska

Streszczenie

W artykule zostały omówione kwestie formowania się diaspory polskiej w Buriacji na przestrzeni 300 lat. W pracy przedstawione zostały główne czynniki, takie jak zesłania z powodów politycznych, przesiedlenia karne oraz dobrowolny przyjazd Polaków na Zabajkale. Autor poświęcił szczególną uwagę działalności Narodowo-Kulturowej Autonomii Polaków w Ułan Ude „Nadzieja” w ciągu ostatnich 20 lat (1993–2013).

Historia polskiej diaspory w Buriacji rozpoczyna się około 300 lat temu i jest ściśle związana z historią relacji rosyjsko-polskich i ich rozmaitymi aspektami. Wszystkie sploty wspólnej historii Rosji i Polski można prześledzić na przykładach dziejów polskich rodzin w Buriacji.

Najbardziej znanym polskim szlachcicem, który dostał się do niewoli w czasie wojny smoleńskiej i został skierowany do pracy na Syberii, był Nicefor Czernichowski. Podczas wojny smoleńskiej, która wybuchła między Państwem Moskiewskim a Rzeczpospolitą o przygraniczne ziemie rosyjskie należące do Rzeczpospolitej, głównym punktem strategicznym był Smoleńsk. W czerwcu 1632 roku wojska rosyjskie rozpoczęły działania zbrojne. W początkowych etapach wojny armia rosyjska, pod kierownictwem wojewody M.B. Szeina, odnosiła sukcesy. Zdobyła główne twierdze polskie i rozpoczęła oblężenie Smoleńska. Latem 1633 roku masowa dezercja bojarów i bojarskich dzieci z armii rosyjskiej, związana z najazdem na południowe terytoria Państwa Moskiewskiego, doprowadziła do krytycznej sytuacji w wojsku. Jednocześnie armia polska zaktywizowała swoje działania i znacznie zwiększyła liczebność. 28 sierpnia 1633 roku rozpoczęła się ofensywa armii polskiej na pozycje rosyjskie, a dowodził nią sam król. Do początku września armia rosyjska straciła wszystkie dotychczas zdobyte pozycje i znalazła się w oblężeniu. Znosiła zimno, głód i choroby. Wraz z nastaniem zimy, z polskiej inicjatywy, rozpoczęły się negocjacje i 14 lutego 1634 roku wojewoda Szejn skapitulował. Jeszcze w trakcie działań wojennych latem 1633 roku strona polska podjęła próbę wymiany jeńców, jednakże dowództwo armii rosyjskiej odrzuciło tę propozycję. Całkiem możliwe, że właśnie od jeńców z pierwszego okresu wojny smoleńskiej wywodzi się rodzina N. Czernichowskiego.

Pierwsze wzmianki o pobycie N. Czernichowskiego na Syberii pochodzą z roku 1636. Wówczas przybył on wraz ze swoimi braćmi i siostrą do Jenisejska. Następnie Czernichowscy przenieśli się do Kireńska. To właśnie tam miała miejsce historia rodem z powieści kryminalnej. W czasie dorocznego jarmarku do Kireńska przybył wojewoda ilimski, Laurenty Obuchow, któremu spodobała się siostra N. Czernichowskiego, będąca według jej współczesnych „Polką niezwyklej urody”. Obuchow porwał siostrę N. Czernichowskiego i wyjechał z nią do Ilimu. Kiedy wyszło na jaw zaginięcie siostry,

Czernichowski wyruszył ze swoją drużyną w pogoń za porywaczem. Po schwytaniu L. Obuchow został zabity. W obawie przed karą za zabójstwo dostojnika, N. Czernichowski zdecydował się opuścić Kireńsk i wyruszył w kierunku Amuru, gdzie założył twierdzę Ałbazin. Drugą nazwą twierdzy, pochodzącą od nazwiska rodzowego N. Czernichowskiego, była Jaxa.

Potomkowie Czernichowskich do dnia dzisiejszego mieszkają na terytorium nie tylko Buriacji, ale całej Syberii. Członek Autonomii Polaków, J.D. Czernichowski prześledził swoje drzewo genealogiczne od chwili przybycia N. Czernichowskiego na Syberię do początku XXI wieku¹.

Pierwsze wzmianki na temat innych Polaków na terytorium dzisiejszej Buriacji datuje się na drugą połowę XVIII wieku. W spisie miejskiej drużyny kozackiej w Udińsku z 1764 roku wymienia się 9 osób, które można uznać za Polaków lub osoby polskiego pochodzenia. Wśród nich: dziesiętnika (drużynowego) P. Burdukowskiego i szeregowych: W. Burdukowskiego, S. Tarakanowskiego, A. Osłopowskiego, I. Osłopowskiego, A. Poselskiego, S. Prełowski, J. Berezowski, Z. Zapolskiego.

Na przestrzeni praktycznie całego XIX wieku, formowanie się polskiej diaspory było naznaczone zesłaniami i katorgami. Istniały dwa główne nurty zsyłki Polaków na Syberię. Pierwszy, na ogromną skalę dotyczył elementu przestępczego, drugi obejmował zesłańców politycznych, członków tajnych organizacji i uczestników powstań w latach 1830–1831 oraz 1863–1864. W drugiej połowie XIX wieku i w początkach XX wieku znacząco wzrosła liczba Polaków dobrowolnie przybywających na Syberię. Przyjeżdżali tutaj zarówno przedstawiciele inteligencji, jak i robotnicy oraz chłopci. Warto przytoczyć bardziej szczegółową charakterystykę każdej z tych grup i przyjrzeć się im na tle historii rozwoju Buriacji.

W porównaniu procentowym liczebność zesłańców politycznych była nieznaczna na tle wszystkich osób zesłanych na Syberię, ale to właśnie oni włożyli najwięcej pracy w rozwój Syberii i to oni pozostali w pamięci potomków.

¹ Ю.Д. Черниговский, *История рода Черниговских, Поляки в Бурятии*. Т. 4., Улан-Удэ 2003, С. 5–13.

Współcześni rosyjscy i polscy badacze praktycznie nie zgłębiają tematu zesłań karnych. Autor jednak poświęcił jedną ze swoich prac tej problematyce i prześledził wpływ przestępców wśród Polaków na formowanie polskiej diaspory w Buriacji².

Omawiając losy polskich zesłańców politycznych, którzy pozostawili swój ślad na kartach historii Buriacji i miasta Ułan Ude, należy zatrzymać się przy postaci Włodzimierza Iwanowicza Zalewskiego.

W.I. Zalewski urodził się 29 maja 1833 roku, dokładne miejsce jego narodzin pozostaje nieznane. Istnieją dwie legendy rodzinne. Wersja jego wnuczki Anny Wiaczesławownej głosi, że urodził się on w mieście Pisz, według innego źródła za miejsce jego narodzin uznaje się miasto Łowicz w guberni warszawskiej³.

Jak twierdzi G.W. Zalewski, wnuk Włodzimierza Iwanowicza, jego dziadek otrzymał dobre wykształcenie i pracował jako sekretarz w dużej firmie w Warszawie. Brał aktywny udział w powstaniu w latach 1863–1864, a po klęsce został zesłany wraz z innymi uczestnikami tego zrywu do katorżniczej pracy na Syberię. Po odbyciu kary i wyjściu na wolność W.I. Zalewski osiedlił się w Wierchnieudińsku. Zbudował tam własny dom. Rodzinna historia głosi, że na jego bramie powiesił kajdany, w których odbywał katorgę. Potomkowie oddali kajdany do muzeum lokalnej organizacji społecznej – Narodowo-Kulturowej Autonomii Polaków w Ułan Ude „Nadzieja”.

W Wierchnieudińsku W.I. Zalewski ożenił się z córką polskiego zesłańca Zinaidą Pietrowną Stukalską, urodzoną w roku 1866. Małżeństwu urodziło się dwóch synów – Władimir i Wiaczesław.

W.I. Zalewski wyróżniał się przedsiębiorczością. Po osiedleniu w Wierchnieudińsku zaczął zajmować się handlem. Jego kapitał początkowy wynosił 25 rubli, suma ta pozwoliła mu na rozpoczęcie własnej działalności. Do 1906 roku wartość jego nieruchomości była szacowana już na 2400 rubli. Posiadał na własność dwa domy, piekarnię,

² Е.В. Семенов, *Польская уголовная ссылка в Забайкалье в первой половине XIX века* [w:] *Полония в Сибири: проблемы и перспективы развития*. Материалы Междунар. науч. конф., Улан-Удэ 2003, С. 34–37.

³ В.А. Бутывченко, Е.В. Семенов, *Поляки в Верхнеудинске в XIX – начале XX вв. (исторический экскурс)* [w:] *Польский след в истории и культуре Сибири*. Материалы Междунар. науч.-практ. конф. «Полонийные чтения – 2006», 7 декабря 2006. Ч. 2., Улан-Удэ 2006, С. 49–58.

a także wziął w dzierżawę na 50 lat grunt w rejonie Wierchniej Bieriezowki, gdzie zbudował osadę. W 1906 roku zgłosił swoją kandydaturę do rady miasta w Wierchnieudińsku⁴.

Tak znaczący kapitał pozwolił mu na pokonanie cenzusu majątkowego i wzięcie udziału w 1906 roku w wyborach na członka rady miasta. Obowiązki te pełnił przez dwa lata, do 1908 roku. W tym samym roku był jednym z twórców „Społeczności Katolików Wierchnieudińskich”, założonej w celu zbudowania w mieście kościoła katolickiego. Szczegóły na temat tego faktu z jego biografii zostały opisane poniżej.

Władimir Iwanowicz zmarł w 1921 roku i został pochowany w katolickiej części cmentarza miejskiego, jednak ani jego grób, ani sam cmentarz do dziś nie przetrwały.

Ważną zasługą W. Zalewskiego jest to, że był on jednym z inicjatorów budowy kościoła katolickiego w Wierchnieudińsku. Ze względu na to, że kapłan z Czyty nie mógł zbyt często odwiedzać wiernych w Wierchnieudińsku, który należał do jego parafii, w 1906 roku, w Wierchnieudińsku została założona „Społeczność Katolików Wierchnieudińskich”, której celem było, przede wszystkim, zabieganie u lokalnych władz o pozwolenie na budowę kościoła katolickiego w Wierchnieudińsku oraz organizacja budowy świątyni⁵.

7 grudnia 1906 roku katolicy wierchnieudińscy, reprezentowani przez pełnomocnika Władimira Zalewskiego, zwrócili się do władz miasta z prośbą o pozwolenie na budowę kościoła. W. I. Zalewski w swoim piśmie prosił o wydzielenie konkretnego miejsca przy ulicy Gołdobińskiej.

Wierchnieudińska rada miasta, po rozpatrzeniu prośby na jednym ze styczniowych posiedzeń, w 1907 roku, odmówiła przyznania tego terenu pod budowę kościoła, w związku z podjętą w październiku poprzedniego roku decyzją o oddaniu go w dzierżawę i planowane w tym miejscu założenie ogrodu miejskiego.

Tym niemniej, już w kwietniu 1907 roku między radą miasta w Wierchnieudińsku a pełnomocnikami „Społeczności Katolików Wierchnieudińskich”, reprezentowanymi przez W.I. Zalewskiego,

⁴ Государственный архив Республики Бурятия. Ф. 10. Оп.1. Д. 3025. Л. 2 об.

⁵ Е.В. Семенов, *Католическая церковь Забайкалья (1839-1930 гг.): очерк истории*, Улан-Удэ 2009, С. 98.

I.L. Gejze, G.L. Chroszyckiego została zawarta umowa na budowę kościoła. Władze miasta wydzieliły na ten cel teren przy skrzyżowaniu ulic Frołowskiej i Leśnej⁶.

Poświęcenie kościoła pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusa Chrystusa, miało miejsce 24 lipca 1909 roku. Pierwszym kapłanem, wyznaczonym do Wierchniudińska, był Seweryn Turosieński, a jego następcą został Antoni Gilewski.

Kościół w Wierchniudińsku istniał krótko. Władze radzieckie w Rosji, gdy tylko poczuły się pewnie, rozpoczęły walkę z organizacjami religijnymi. W 1923 roku na terytorium Buriacji istniały 44 buddyjskie dacany, 211 cerkwi prawosławnych, 81 molenn staroobrzędowych, 7 synagog, 6 meczetów, 5 zborów baptystów i 1 kościół katolicki. Do początku lat 40. XX wieku wszystkie świątynie zostały zamknięte, a ich pomieszczenia przekazane różnym przedsiębiorstwom, organizacjom i instytucjom.

W październiku 1928 roku komisja, w skład której wchodziłi przedstawiciele władz miejskich – Sumkin, Kopytowski i Jeżow, przeprowadziła inspekcję budynku świątyni i budynków gospodarczych. Ze strony społeczności katolickiej udział w inspekcji wzięł jej przedstawiciel, Syrjatowicz⁷. W wyniku kontroli sporządzono akt, który zobowiązywał społeczność katolicką do naprawienia stwierdzonych braków oraz doprowadzenia kościoła do należytego stanu. Nakazano również uporządkowanie terenu zewnętrznego, co oznaczało naprawienie ogrodzeń oraz zburzenie budynków gospodarczych. Komisja wyceniła koszt remontu na 1726 rubli i 45 kopiejek, przy czym sam budynek kościoła został wyceniony na 1615 rubli. Tym niemniej, grunt oraz budynek kościoła zostały w rękach katolików z Wierchniudińska.

31 stycznia 1930 roku na posiedzeniu Centralnego Komitetu Wykonawczego Buriacko-Mongolskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (ASRR) omówiono kwestię likwidacji kościoła rzymskokatolickiego w Wierchniudińsku. Zdecydowano, że „zgodnie z art. 34-42 zarządzenia Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego (WCIK) i Rady Komisarzy Ludowych RFSRR

⁶ Государственный архив Республики Бурятия Ф. 10. Оп. 1. Д. 2346. Л. 2.

⁷ Государственный архив Республики Бурятия Ф. Р-248. Оп. 3. Д. 104. Л. 34.

z dnia 08.04.1929 r. biuletyn NKWD RFSRR nr 37–29 budynek rzymskokatolickiego kościoła należy zlikwidować wraz ze znajdującym się w nim przedmiotami kultu”. W uzasadnieniu likwidacji kościoła podano: „rezygnacja grupy wiernych wyznania rzymskokatolickiego z budynku kościoła z powodu braku środków na jego remont i utrzymanie oraz nieznaledzenie innych grup wiernych, wyrażających chęć przyjęcia danego miejsca kultu do celów religijnych”⁸.

18 października 1930 roku odbyło się posiedzenie Prezydium Wierchnieudińskiej rady miejskiej robotników i deputowanych Armii Czerwonej, podczas którego wysłuchano raportu sekretarza komisji likwidacyjnej Kopytowskiego, który informował o ostatecznej likwidacji kościoła katolickiego w Wierchnieudińsku. Pomieszczenia kościoła, przedmioty kultu i grunt zostały przekazane władzom miejskim i podzielone pomiędzy organizacje i instytucje miasta.

Wznowienie działalności struktur kościoła katolickiego w Rosji przypada na lata 90. XX wieku. 31 sierpnia 1999 roku w Ułan Ude została oficjalnie zarejestrowana wspólnota katolicka Najświętszego Serca Jezusa. Na początku kapłan przyjeżdżał z Irkucka, ale z czasem władze diecezjalne wyznaczyły stałego kapłana, którym został A. Romaniuk. Wraz z jego przyjazdem rozpoczęła się aktywna praca na rzecz budowy świątyni. Grunt wyznaczono przy prospekcie Strotielej 3 i w 2004 roku rozpoczęła się budowa. Konsekracja budynku kościoła katolickiego miała miejsce 5 czerwca 2005 roku. Obrzędu poświęcenia dokonał biskup diecezji rzymskokatolickiej Świętego Józefa w Irkucku, Cyryl Klimowicz.

W maju 2009 roku odbyły się obchody jubileuszowe, poświęcone 100-leciu konsekracji pierwszego kościoła w Wierchnieudińsku, a także 10-leciu odrodzenia działalności parafii katolickiej w Ułan Ude.

Na przełomie XIX i XX wieku również powszechny był dobrowolny przyjazd Polaków do Buriacji w celu znalezienia pracy i lepszego życia. Niewątpliwie najbardziej jaskrawy przykład stanowi przybycie do Kiachty na stanowisko lekarza miejskiego i powiatowego Juliana Talko-Hryncewicza. Mając znaczące długi w ojczyźnie, zdecydował się on na rozpoczęcie życia jako lekarz na Syberii. Wybór padł na miasto przygraniczne Troickosawsk i osadę handlową

⁸ Государственный архив Республики Бурятия Ф. Р-248. Оп. 1. Д. 104. Л. 1.

Kiachta. Wykonywał swoje obowiązki zawodowe, a poza tym aktywnie zajął się działalnością naukowo-badawczą. Uczony przejawiał szczególne zainteresowanie antropologią, ponieważ w mieście przygranicznym znalazł szerokie pole do badań. Spotykały się tam różne narody i ludy. W bezpośrednim kontakcie żyli Buriaci, Mongołowie, Tunguzi, Chińczycy i Rosjanie. Pozwoliło to J. Talko-Hryncewiczowi prowadzić badania naukowe, w rezultacie których powstało fundamentalne dzieło *Mieszkańcy Azji Środkowej*. Drugim kierunkiem jego działalności badawczej na Zabajkalu była archeologia. To właśnie on dał podwaliny rosyjskiej i światowej archeologii związanej z Hunami. W okresie od 1896 do 1901 roku, wraz z rosyjskim badaczem J.S. Smoliewym, przeprowadził wykopaliska na terytorium południowo-zachodniego Zabajkala. Dzięki nim odkopano, zbadano i usystematyzowano około 100 huńskich grobowców⁹. Jeszcze jedną z zasług J. Talko-Hryncewicza, była bez wątpienia organizacja Troickosawsko-Kiachtyńskiej Filii Przyamurskiego Oddziału Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego (TKO PO IRGO) oraz muzeum etnograficznego.

Wraz z budową Kolei Transsyberyjskiej na terytorium Syberii znacząco wzrosła liczba Polaków, którzy dobrowolnie przyjeżdżali do pracy na te tereny. Duża ich część pracowała przy budowie i obsłudze Kolei Wschodniochińskiej¹⁰. W Ułan Ude mieszkają potomkowie Polaków, którzy pracowali przy tej budowie (Kolei Wschodniochińskiej) (KWŻD) i w wyniku tragicznych okoliczności znaleźli się w Buriacji. Za przykład takiej historii może służyć rodzina Julii Pietielinej (Gołowko)¹¹. Jej przodkowie przyjechali na budowę Kolei Wschodniochińskiej pod koniec XIX wieku i osiedlili się w Buhedu, a następnie przeprowadzili się do Harbina. Założycielem rodziny

⁹ Л.М. Сахаровская, Ю.Д. Талько-Грынцевич – краевед, ученый, археолог [w:] *Поляки в Бурятии*. Том. 7, Улан-Удэ 2012, с. 11.

¹⁰ А. Виняж, *Участие поляков в строительстве и эксплуатации Китайско-Восточной железной дороги* [w:] *Поляки в Бурятии*. Т. 7, Улан-Удэ 2012, с. 76–99.

¹¹ Ю.А. Головкин, *История семьи Мочульских* [w:] *Полония в Сибири: проблемы и перспективы развития*. Материалы Междунар. науч. конф., Улан-Удэ 2003, с. 83–87.

Moczulskich był Matwiej Moczulski. Tutaj przyszło na świat czworo jego dzieci: synowie – Piotr, Franciszek i Jan oraz córka Jekaterina¹². Dziadek Julii Pietielinej, Jan Moczulski, urodził się 18 maja 1920 roku w osadzie przy stacji Barim w miejscowości Buhedu. Wykształcenie podstawowe otrzymał w polskiej szkole w Harbinie. Po ukończeniu szkoły został pracownikiem fabryki kazeiny w osadzie Wierch-Kuli. Tu w 1942 roku ożenił się z Teklą Rodionową, z ich małżeństwa urodziła się córka Weronika.

W 1945 roku wojska radzieckie weszły na terytorium Chin i rozpoczęła się wojna z Japonią. Strefa Kolei Wschodniochińskiej dostała się pod wpływ radzieckie. Praktycznie od razu rozpoczęły się represje wobec mieszkających tam Rosjan i Polaków, nie ominęło to również rodziny Moczulskich. 15 listopada 1946 roku Jan Moczulski został aresztowany, a 8 marca 1947 roku osądzony i zesłany na 20 lat do poprawczego obozu pracy.

Jego żona i córka pozostały w Chinach. Tekla Moczulska zmarła na początku lat 50. w wyniku szalejącego w Chinach tyfusu. Osierocona córka została wzięta na wychowanie przez swoją matkę chrzestną, Marię Fiodorowną Morozową.

Jan Moczulski odbywał karę na północy obwodu irkuckiego i po zwolnieniu pozostał w Bracku. Miał prawo skorzystać z repatriacji i powrócić do Warszawy, ale nie chciał wyjeżdżać sam i czekał na przyjazd córki. Kiedy Weronika przyjechała do Rosji i dotarła do Bracka okres trwania repatriacji minął i zmuszeni byli pozostać w ZSRR. W 1968 roku Jan Moczulski został zrehabilitowany. Do końca swoich dni mieszkał w Wichorewce, niedaleko Bracka, gdzie zmarł i został pochowany w 1990 roku.

Jego córka, po ukończeniu Uniwersytetu Języków Obcych w Irkucku, pojechała do pracy w Ułan Ude. Obecnie potomkowie Jana Moczulskiego zamieszkują na tym terenie. Wnuczka Jana Moczulskiego, Julia Pietielina zajmuje się badaniem swojego drzewa genealogicznego i bierze udział w działalności Autonomii Polaków „Nadzieja”¹³.

¹² Ю.А. Петелина (Головко), *История семьи Мочульских [w:] Поляки в Бурятии*. Т. 7, Улан-Удэ 2012, с. 201–214.

¹³ Ю. Петелина (Головко), *Мы продолжим поиски родных*, „Pierwsze Kroki” № 3 (48), сентябрь, 2012, с. 9, 11.

W okolicy drogi kolejowej na Zabajkału Polacy utworzyli wielkie kolonie w Tanhoju, Wydrinie, Mysowsku, Chiłku, Pietrowskim Zawodzie i przy kilku innych dużych stacjach kolejowych.

W mieście Babuszkin (do 1941 r. Mysowsk) mieszkają potomkowie Andrzeja Mieleszewicza, który przyjechał tam na początku XX wieku z miasta Prużany do pracy na kolei. Warunki pracy były dla młodego Polaka na tyle atrakcyjne, że osiedlił się tam wraz ze swoją żoną Łucją, z domu Czernoniewicz. I takich historii Polaków w Buriacji jest bardzo wiele.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, Polski Komitet Wojskowy, prowadzący swoją działalność na terenie byłego Imperium Rosyjskiego, i stawiający sobie za cel powrót Polaków do ojczyzny, zorganizował akcję agitacyjną, aby namówić rodaków pracujących na kolei do przeniesienia się do niepodległej Polski. Podobna akcja odbyła się również wśród Polaków z Wierchnieudińska¹⁴.

Wojna domowa, głód i epidemie zmuszały Polaków do wyjazdu z Rosji. Organizowane na nowo organy państwowe chciały powrotu Polaków żyjących na terytorium byłego Imperium Rosyjskiego do ojczyzny. W pierwszej kolejności chciano wywieźć dzieci. Akcja ratowania polskich dzieci miała miejsce od września 1919 roku do początku 1923 roku. Droga na zachód była zamknięta ze względu na trwającą wojnę domową i złą komunikację kolejową. Składy poruszające się Koleją Transsyberyjską na wschód, przejeżdżały również przez Wierchnieudińsk. Dzieci były dowożone pociągami do Władywostoku, skąd na statkach płynęły do Japonii. Pomocy w organizacji przebywania polskich dzieci w Japonii udzieliło japońskie Ministerstwo Obrony oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych. W sumie wywieziono 372 dzieci i 32 towarzyszące im osoby dorosłe. Pod koniec 1920 roku dzieci przewieziono do Stanów Zjednoczonych Ameryki, gdzie zostały przyjęte przez społeczność polską w USA. Dopiero w styczniu 1922 roku wyruszyły do Polski. Statkiem „Księżę Matejko” odpłynęło 310 dzieci, 57 zostało w USA, dwoje wysłano wcześniej do Polski. W 1922 roku zorganizowano drugą ekspedycję mającą na celu wywiezienie polskich dzieci z Syberii, trwającą do 1928 roku. W sumie z Syberii przez Japonię i USA wywieziono 877 dzieci. W ślad za nimi ruszyli ich

¹⁴ Прибайкальская жизнь, 1919, 25 мая.

rodzice. W sumie pod koniec lat 20. XX wieku znaczna część Polaków, którzy przed rewolucją mieszkali na Syberii, wróciła do Polski¹⁵.

Duża część Polaków opuściła Buriację na początku lat 20. XX wieku. Ci, którzy pozostali, mieli nadzieję na dalsze szczęśliwe życie w swojej nowej ojczyźnie. Wydarzenia, które miały miejsce w ZSRR w latach 30. XX wieku sprawiły, że większość Polaków, mieszkających w Buriacji była oskarżona o szpiegostwo na rzecz obcych wywiadów, przede wszystkim polskich, angielskich i japońskich.

Znamiennym przykładem tutaj jest oskarżenie i ukaranie Andrzeja Filipowicza Łobika, uchodzący po I wojnie światowej, który osiedlił się w Buriacji i nie wrócił do Polski w latach 20.

Historię jego życia opisała wnuczka, W. I. Urusowa¹⁶. W swoich wspomnieniach odkrywa ona tragiczne strony życia nie tylko swojego dziadka, ale również wielu obywateli ZSRR różnych narodowości w latach 30. XX wieku. A.F. Łobik urodził się w 1887 roku we wsi Franpol w wołosti Radwoniczeskaja w powiecie brzesko-litewskim guberni grodzieńskiej. Część młodości spędził w Kanadzie, ale przed rozpoczęciem I wojny światowej wrócił do ojczyzny. W 1914 roku jego rodzina została ewakuowana i wywieziona do Centralnej Rosji, skąd, po krótkim czasie, A. Łobik przeprowadził się do Buriacji. Osiedlił się on w Zyrianowce i zajął się szewstwem oraz krawiectwem dla spółdzielni „Krasnaja Zwiezda”.

13 lutego 1938 roku został aresztowany przez organy NKWD Buriacko-Mongolskiej ASSR w wyniku oskarżenia o „bycie agentem polskich organów wywiadu”. Decyzją Zgromadzenia Specjalnego przy NKWD ZSRR z dnia 2 czerwca 1938 roku A. Łobik został skazany na 10 lat pobytu w poprawczym obozie pracy¹⁷. Po odbyciu kary nie pozwolono mu od razu wrócić do rodziny, w związku z tym pewien czas mieszkał w Buriacji w rejonie barguzińskim. Dopiero na prośbę jego córki Wiery pozwolono mu zmienić miejsce zamieszkania.

¹⁵ А.И. Виноградова, *Спассти детей* [w:] *Поляки в Бурятии*. Т. 3, Улан-Удэ 2000, с. 145–152.

¹⁶ В.И. Урусова, *Горжусь тобой дед!* [w:] *Поляки в Бурятии*. Т. 7, Улан-Удэ 2012, с. 171–184.

¹⁷ Архив УФСБ по РБ. Ф. 2. Д. 2662/с. Л. 8.

14 maja 1955 roku, zgodnie z decyzją Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRR, A. Łobik został rehabilitowany, ponieważ w jego działaniach nie dopatrzono się czynu karalnego. Zmarł 6 marca 1977 roku i został pochowany na cmentarzu w miejscowości Zyrianowka.

Zgodnie z ogólnorosyjskim spisem ludności liczba Polaków w Buriacji kształtowała się w następujący sposób: w 1979 roku – 388 osób, w 1989 – 425 osób, w 2002 – 249 osób¹⁸. W spisie z 2010 roku zarejestrowano już tylko 170 osób, które w rubryce „narodowość” miały napisane – Polak¹⁹.

Współczesna historia Polaków zamieszkujących Buriację została spisana dzięki aktywnej działalności lokalnej organizacji społecznej Narodowo-Kulturalna Autonomia Polaków „Nadzieja” w Ułan Ude. Organizacja zrzeszająca Polaków i osoby polskiego pochodzenia powstała 19 marca 1993 roku. Pierwsza nazwa organizacji brzmiała Organizacja Społeczna Republiki Buriackiej – Towarzystwo Kultury Polskiej „Nadzieja”, w 2005 roku, po przerejestrowaniu organizacja otrzymała obecną nazwę.

Założycielem i pomysłodawcą utworzenia „Nadziei” był Wacław Władimirowicz Sokołowski, który wraz z popierającymi go osobami: S.S. Moczulskim, E.T. Kubalską, N.W. Skibniewską, N. Gatanową i I.C. Aleksandrową, zapoczątkował odrodzenie świadomości narodowej wśród Polaków zamieszkujących Buriację²⁰.

¹⁸ Д.С. Баинова, *Национальный состав населения Республики Бурятия* [w:] *Угай Зам. Путь предков*. № 15, marzec 2006, s. 2.

¹⁹ Всероссийская перепись населения 2010 г. www.gks.ru (дата обращения 20.08.2014).

²⁰ М.И. Иванова, Семенов Е.В., *МОО Национально-культурная автономия поляков г. Улан-Удэ «Наджея» в полиэтническом пространстве Республики Бурятия* [w:] *Современные тенденции развития полонийного движения в России*. Материалы Междунар. науч.-практ. конф., 19 сент. 2008 г., г. Улан-Удэ, Улан-Удэ 2008, с. 153–158.; М.И. Иванова, *Деятельность национально-культурных организаций в Республике Бурятия: на примере МОО «Национально-культурная автономия поляков г. Улан-Удэ «Наджея»* [w:] *Полонийные чтения – 2013: история, современность, перспективы развития полонийного движения*. Междунар. науч. конф., посвященная 150-летию польского восстания 1863-1864 гг. и 20-летию МОО «Национально-культурная автономия поляков г. Улан-Удэ «Наджея», Улан-Удэ 2013, с. 176–186.

Warto przyjrzeć się postaci Wacława Sokołowskiego – pierwszego przewodniczącego Autonomii Polaków „Nadzieja”²¹. Założyciel „Nadziei” pochodził z polskiej rodziny. Według legendy rodzinnej jego dziadek ze strony ojca został zesłany na katorgę za zabójstwo carskiego urzędnika w Warszawie. Na miejsce odbywania kary wyznaczono kopalnię w Nerczyńsku, jedno z najbardziej odległych i surowych miejsc na Syberii. Jednak udało mu się uciec z katorgi i dostać się do Irkucka, gdzie zmienił nazwisko, podjął pracę u lokalnego kupca i osiadł na stałe. Wkrótce ożenił się z córką irkuckiego jubлера i urodził mu się syn – Władimir.

Matka Wacława Sokołowskiego, Natalia Ignatiewna Górską, również pochodziła z polskiej rodziny. Jej ojciec, Ignacy Janowicz Górski został zesłany na Syberię za uczestnictwo w ruchu rewolucyjnym w Rosji na początku XX wieku. Brał czynny udział w wydarzeniach rewolucji w Odessie w latach 1905–1907, a po klęsce przewrotu wyjechał do Irkucka.

Wacław Sokołowski urodził się 27 września 1925 roku w Irkucku. Niedługo po jego przyjściu na świat, rodzina ze strony ojca zdecydowała się opuścić Związek Radziecki i wyjechać do Harbina. Matka wraz z małym Wacławem została w Irkucku. Kontakt z rodziną ojca został zerwany na początku lat 30. Matka ponownie wyszła za mąż i rodzina najpierw przeprowadziła się do Odessy, a następnie na wieś niedaleko Mogoczy w obwodzie czytyjskim. W 1939 roku ojczym Wacława, Michaił Aleksandrowicz Szastin został aresztowany, obwiniony o działalność antysowiecką i zesłany na Kołymę. Rodzina pozostała bez żywiciela i Wacław jako najstarszy z trojga dzieci musiał pomagać matce. Wkrótce rozpoczęła się II wojna światowa i po przyłączeniu się do niej Związku Radzieckiego sytuacja znacznie się pogorszyła. Aby nie być ciężarem dla matki Wacław w 1942 roku wziął udział w wyprawie geodezyjnej do Jakucji i na wzgórze Ałdano-Oliekminskoje. Tutaj pracował do początku 1943 roku, po czym wrócił do domu i od razu dostał wezwanie do Armii Czerwonej. Służbę odbył na Dalekim Wschodzie, a gdy wybuchła wojna ZSRR z Japonią, uczestniczył w działaniach bojowych na terytorium Chin. Po zakończeniu

²¹ А.И. Виноградова, *Такая большая созидательная жизнь* [w:] *Поляки в Бурятии*. Т. 7, Улан-Удэ 2012, с. 230–236.

wojny Waclaw Sokołowski postanowił kontynuować naukę i po ukończeniu szkoły poszedł na studia w Moskiewskim Instytucie Samochodowo-Drogowym. Po ukończeniu studiów został skierowany do pracy na Dalekim Wschodzie, pracował w chabarowskim zarządzie dróg do 1957 roku, a już w 1961 roku, wraz z rodziną przeniósł się do Ułan Ude, gdzie mieszka do dziś.

W 1986 roku Waclaw Sokołowski przeszedł na emeryturę. W tym samym czasie w Związku Radzieckim zaczęły następować wielkie zmiany. Fala wzrostu ruchu narodowego w ZSSR objęła także Polaków zamieszkujących Buriację. Założycielem organizacji ds. kultury polskiej, wraz z kilkoma zwolennikami, był właśnie Waclaw Sokołowski. Właśnie on przewodniczył pracom organizacji do 2005 roku. Obecnie Waclaw Sokołowski jest honorowym prezesem Autonomii Polaków „Nadzieja”.

Od roku 2006 na czele Autonomii Polaków „Nadzieja” stoi Maria Iwanowna Iwanowa²². Do miasta Ułan Ude przyjechała po ukończeniu Wyższej Związkowej Szkoły Kultury WCSPS w Leningradzie. Jak sama mówi, pojechała: „na Syberię za miłością”²³. Maria Iwanowna, z domu Michalczenia, pochodzi z polskiej rodziny mieszkającej na terenach przygranicznych Polski i Białorusi. Po podziale granic w wyniku II wojny światowej, rodzina znajdowała się na terytorium Białoruskiej SRR i nie przysługiwało jej prawo do repatriacji.

Maria Iwanowa ukończyła kulturoznawstwo w Grodnie i rozpoczęła pracę w Brzeskim Instytucie Inżynierii Budowlanej na stanowisku dyrektora klubu studenckiego. Po kilku latach pracy postanowiła kontynuować naukę i wstąpiła do Wyższej Związkowej Szkoły Kultury WCSPS, gdzie poznała swego przyszłego męża Giennadija Iwanowa, którego poślubiła w roku 1980.

Do miasta Ułan Ude przyjechała po ukończeniu uniwersytetu i rozpoczęła pracę w Pałacu Kultury w Zakładzie Naprawczym Lokomotyw i Wagonów, którego kierownikiem została po kilku latach. Do stowarzyszenia „Nadzieja” Maria Iwanowa przystąpiła w 1998 roku, od razu aktywnie włączyła się w jego działalność, szczególną

²² „Pierwsze Kroki”, № 21, апрель 2006, с. 2.

²³ М.И. Иванова, *Эхо судьбы* [w:] *Поляки в Бурятии*. Т. 7, Улан-Удэ 2012, с. 224–230.

uwagę poświęcając projektom twórczym. Pomagała jej w tym rodzina: mąż Giennadij i córki: Krystyna i Julia. Obecnie, jako Prezes Zarządu, Maria Iwanowa z powodzeniem realizuje wiele znaczących projektów w dziedzinie promocji kultury polskiej w Buriacji. W 2009 roku za swój wkład w tej dziedzinie Maria Iwanowa została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej.

W ciągu ponad dwudziestoletniego istnienia Autonomia Polaków „Nadzieja” stała się aktywną i odpowiedzialną organizacją działającą w imię wzrostu tolerancji i harmonijnego rozwoju stosunków międzynarodowych w Buriacji²⁴.

Obecnie w pracach Autonomii Polaków „Nadzieja” można wyodrębnić kilka głównych kierunków działalności, które w pełni odzwierciedlają jej cele i zadania statutowe. Niewątpliwie jednym z głównych jest nauczanie języka polskiego, kultury i historii Polski. W ciągu całego XX wieku Polacy zamieszkujący Buriację, nie mogli swobodnie komunikować się w języku ojczystym ani się go uczyć. Do lat 90. już nikt z Polaków ani osób polskiego pochodzenia zamieszkujących terytorium Buriacji nie władał dobrze językiem swoich przodków, dlatego też pierwszorzędym zadaniem, postawionym przez założycieli Autonomii Polaków, było nauczanie języka polskiego. Pierwsza nauczycielka, innego pochodzenia niż polskie, nazywała się Inna Siergiejewna Aleksandrowa. Dzieciństwo wraz z rodziną spędziła w Polsce, gdzie uczęszczała do polskiej szkoły, tam też nauczyła się języka polskiego. Dowiedziawszy się o utworzeniu w Ułan Ude organizacji kultury polskiej, aktywnie włączyła się w jej działalność. Na początkowym etapie funkcjonowania polskiej szkoły niedzielnej Inna Siergiejewna zorganizowała dwie grupy języka polskiego: pierwszą dla dzieci, drugą dla dorosłych. W 1996 roku, na zaproszenie Państwowego Uniwersytetu w Buriacji i Stowarzyszenia Kultury Polskiej „Nadzieja” do pracy przyjechał pierwszy nauczyciel z Polski Maciej Krasuski. W szkole

²⁴ М.И. Иванова, *Деятельность национально-культурных организаций в Республике Бурятия: на примере МОО «Национально-культурная автономия поляков г. Улан-Удэ «Надлежа»* [w:] *Полонийные чтения – 2013: история, современность, перспективы развития полонийного движения*. Материалы международной научной конференции, посвященной 150-летию польского восстания 1863–1864 гг. и 20-летию МОО «Национально-культурная автономия поляков г. Улан-Удэ «Надлежа», Улан-Удэ 2013, с. 176–186.

niedzielnej udzielali się aktywnie również inni polscy nauczyciele: Joanna Szeligowska, Barbara Kaczmarczyk, Magdalena Kalinowska, Karolina Tomaszewska, którzy zrealizowali w ramach działalności szkoły szereg istotnych projektów. Ostatnią nauczycielką pracującą w szkole była Joanna Panasiuk. Obecnie zatwierdzono kandydaturę Andrzeja Malinowskiego – nauczyciela, który przyjedzie do Ułan Ude na początku roku szkolnego. A. Malinowskiemu nie są obce realia syberyjskie, bowiem przez kilka lat pracował w Tomsku, gdzie jest pozytywnie wspominany.

Szkoła niedzielna daje członkom Autonomii możliwość wprowadzenia do kultury polskiej, czytania literatury w oryginale oraz poznania dziejów Polski i Polaków zamieszkujących terytorium Buriacji²⁵.

Najlepsi uczniowie, którzy opanują niezbędny materiał i uczestniczą w wydarzeniach szkolnych i społecznych, latem mają możliwość wyjechania na obozy edukacyjne do Polski. Takie wizyty umożliwiają młodym ludziom poznanie współczesnej Polski, zawarcie nowych znajomości oraz są dodatkową motywacją do nauki języka. Absolwenci szkoły mogą studiować na polskich uczelniach i kontynuować naukę w Polsce. Po ukończeniu studiów wielu z nich dostaje się na studia doktoranckie i pracuje nad rozprawami doktorskimi.

W ramach szkoły niedzielnej jest przeprowadzanych wiele akcji mających na celu promocję polskiej kultury wśród mieszkańców Ułan Ude. Jeden z projektów o nazwie „Wesele – polskaja swadźba” miał za zadanie odtworzyć i przedstawić weselne tradycje i obyczaje Polaków. Wyjątkowość tego projektu polegała na tym, że już we współczesnej Polsce, tradycje te zaczynają zanikać. Wszystkie role w przedstawieniu grali uczniowie szkoły niedzielnej.

Wraz z otwarciem w 2011 roku Domu Przyjaźni Narodów w Ułan Ude, Stowarzyszenie otrzymało dodatkowe pomieszczenia przeznaczone do prowadzenia zajęć oraz działalności społecznej²⁶. Skupienie w jednym

²⁵ С.В. Русанова, *Воскресная школа польского языка в культурном пространстве города Улан-Удэ: учебно-образовательная и культурно-просветительская деятельность* [w:] *Современные тенденции развития полонийного движения в России*. Материалы Междунар. науч.-практ. конф., 19 сентября 2008 г., Улан-Удэ 2008, с. 193–202.

²⁶ А. Виноградова, *Открылся Дом дружбы народов* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 2 (43), июнь 2011, с. 11.

miejscu prawie wszystkich organizacji narodowo-kulturalnych pozwala na koordynowanie działań i realizację wspólnych projektów.

Przy szkole działa biblioteka, która również została wyposażona już na początku powstania organizacji. W chwili obecnej ilość podręczników, literatury metodycznej, naukowej i pięknej w języku polskim i rosyjskim wynosi prawie 2000 egzemplarzy.

Jednym z kierunków działalności edukacyjnej Autonomii Polaków „Nadzieja” jest organizowanie i prowadzenie letnich szkół języka i kultury polskiej na Bajkale. Projekt ten otrzymał nazwę „Bliżej Ojczyzny” i biorą w nim udział uczniowie szkół niedzielnych organizacji polonijnych niemal z całej Syberii Wschodniej: Ułan Ude, Czity, Irkucka, Abakana, Krasnojarska, Minusińska. Nauczycielami szkół polskich są wolontariusze z Polski, którzy w całości organizują proces nauczania. Rodzimi użytkownicy języka to ważny element nauczania, gdyż to właśnie oni zwiększają zainteresowanie uczniów językiem polskim.

Do tej pory szkołę letnią zorganizowano już siedmiokrotnie, każda wyróżniała się czymś szczególnym. Siódma szkoła, odbywająca się od 27 lipca do 10 września 2011 roku, była niezwykła z tego powodu, że przyjechali nie tylko nauczyciele z Polski, ale także grupa polskich uczniów pochodzących z Suchej Beskidzkiej²⁷. Z kolei w następnym roku uczniowie polskiej szkoły niedzielnej złożyli wizytę w Suchej Beskidzkiej, gdzie odbył się kolejny turnus szkoły letniej, ale tym razem w Polsce²⁸.

Drugi kierunek działań Autonomii Polaków „Nadzieja” stanowi badanie historii Polaków w Buriacji²⁹. Od samego początku celem

²⁷ С.В. Русанова, *Му суганіе со рѣдзімы з вятрем... О летней школе польского языка и культуры на Байкале* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 3 (44), сентябрь 2011, с. 2–3.

²⁸ А. Коробенкова, *Летняя школа в Суха Бескидска* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 3 (48), сентябрь 2012, с. 1–2.

²⁹ Е.В. Семенов, *Историческая память поляков Бурятии: актуальные вопросы исследования* [w:] *Полонийные чтения – 2013: история, современность, перспективы развития полонийного движения. Материалы международной научной конференции, посвященной 150-летию польского восстания 1863–1864 гг. и 20-летию МОО «Национально-культурная автономия поляков г. Улан-Удэ «Надзеея», Улан-Удэ 2013*, с. 128–134.

działania organizacji było dokumentowanie historii i obecnego stanu polskiej diaspory na obszarze Buriacji. W 1996 roku wydano pierwszą część almanachu *Polacy w Buriacji*. W publikacji są zamieszczane materiały przedstawiające główne zagadnienia historii powstawania polskiej diaspory na tym obszarze. Szczególną uwagę autorzy poświęcają zachowaniu historii zwykłych polskich rodzin w Buriacji. W 2012 roku został wydany siódmy tom książki i obecnie w przygotowaniu do wydania jest tom ósmy.

Badanie historii Polaków w Buriacji jest ściśle związane z zachowaniem miejsc, w których przebywali znani Polacy w Buriacji³⁰. Przykładami takiej działalności mogą być pamiątkowe znaki w wielu miejscach Buriacji. Pierwszym pomnikiem, wzniesionym z inicjatywy Autonomii Polaków „Nadzieja”, jest krzyż na miejscu pochówku poległych uczestników Powstania Nadbajkalskiego 1866 roku na rzece Miszicha. Oficjalne podniesienie krzyża ku pamięci zmarłych odbyło się 13 października 2001 roku. Od tamtego czasu Autonomia Polaków corocznie odwiedza to miejsce w celu upamiętnienia poległych powstańców. Podczas takich wyjazdów celebrowana jest Msza Święta, składane są wieńce, zapalane świece nie tylko od Autonomii Polaków „Nadzieja”, ale także Konsulatu Generalnego RP w Irkucku oraz gości przybywających z Polski, którzy regularnie uczestniczą w tych wydarzeniach³¹.

W 2004 roku Autonomia Polaków wyszła z inicjatywą upamiętnienia na tablicy pamiątkowej Bohatera Związku Radzieckiego, uczestnika II wojny światowej Konstantego Władimirowicza Ocimika. Pochodził on z rodziny polskich emigrantów, za bohaterskie czyny bojowe otrzymał najwyższy stopień wojskowy ZSRR. Po wojnie wrócił do ojczyzny i mieszkał tam do 1963 roku. Z okazji 60. rocznicy zwycięstwa, na budynku Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Buriacji umieszczono tablicę upamiętniającą K.W. Ocimika.

³⁰ Е.В. Семенов, *Музеефикация недвижимых объектов историко-культурного наследия поляков в Бурятии: опыт МОО «Национально-культурная автономия поляков г. Улан-Удэ «Надзеея»* [w:] *Поляки в Бурятии*, Т. 7, Улан-Удэ 2012, с. 99–113.

³¹ Е.В. Семенов, *День Памяти в Мишихе* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 2 (43), июнь 2011, с. 1–2.; Мостовщикова Г. *Память в сердце жива* [w:] „Pierwsze kroki”, № 2 (51), июль 2013, с. 1–3.

Kolejnym krokiem Autonomii Polaków „Nadzieja” w kierunku upamiętnienia sławnych Polaków żyjących na terenach Buriacji, był montaż tablicy ku pamięci drugiego burmistrza miasta Kiachta Aleksandra Despot Zenowicza³². Kwestia instalacji tablicy pamiątkowej dla A. Despot Zenowicza w Kiachcie oraz nazwanie jednej z ulic miasta jego nazwiskiem już od dawna była omawiana przez Autonomię Polaków „Nadzieja”. We wrześniu 2009 roku w Kiachcie odbyły się uroczystości rocznicowe poświęcone pamięci Aleksandra Despot Zenowicza. W ramach obchodów w Kiachtyńskim Muzeum Etnograficznym im. W.A. Obruczewa została zorganizowana konferencja naukowa. Jednocześnie uzgodniono z administracją miasta postawienie tablicy pamiątkowej. Fundusze na jej przygotowanie otrzymano od Konsulatu Generalnego RP w Irkucku. Negocjacje oraz prace organizacyjne trwały do początku 2011 roku, a 25 lutego odbyło się uroczyste odsłonięcie tablicy pamiątkowej na budynku administracji miasta³³.

Obecnie Autonomia Polaków „Nadzieja” pracuje nad upamiętnieniem zmarłych księży katolickich, uczestników powstania w latach 1863–1864 zesłanych do miejscowości Tunka.

Oprócz wydania zbioru materiałów historycznych dotyczących Polaków żyjących na terenach Buriacji, Autonomia Polaków „Nadzieja” zajmuje się organizacją konferencji naukowych poświęconych różnym aspektom historii i aktualnego stanu rozwoju ruchu polonijnego nie tylko na obszarach Buriacji, ale również Syberii Wschodniej. Od 2003 roku Autonomia Polaków i uczelnie wyższe w mieście Ułan Ude zorganizowały wspólnie cztery międzynarodowe konferencje naukowe:

2003 r. – Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Polacy na Syberii: problemy i perspektywy rozwoju”, poświęcona jubileuszowi 10-lecia istnienia Stowarzyszenia Kultury Polskiej „Nadzieja”;

2006 r. – Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Polonijne lektury – 2006”, poświęcona 140. rocznicy powstania polskich zesłańców w 1866 roku, w czasie budowy Drogi Nadbajkalskiej;

³² Е.В. Семенов, *Чиновники польского происхождения в государственном аппарате Российской империи в Сибири в середине – второй половине XIX в.* [w:] *Европейский журнал социальных наук.*, 2011, 8, с. 307–314.

³³ Г. Мостовщикова, *В память о выдающемся поляке установлена мемориальная доска* [w:] „Pierwsze Kroki”, №1 (42), март 2011, с. 1–2.

2008 r. – Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Współczesne tendencje rozwoju ruchu polonijnego w Rosji”, poświęcona 15. rocznicy lokalnej organizacji społecznej Narodowo-Kulturalna Autonomia Polaków „Nadzieja” w Ułan Ude.

2013 r. – Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Polonijne lektury – 2013: historia, współczesność, perspektywy rozwoju ruchu polonijnego”, poświęcona 150. rocznicy polskiego powstania w latach 1863–1864 oraz 20-leciu istnienia lokalnej organizacji społecznej Narodowo-Kulturalna Autonomia Polaków „Nadzieja” w Ułan Ude.

W konferencjach biorą udział zarówno badacze rosyjscy, jak i uczeni z Polski, a o wynikach zorganizowanych konferencji świadczą wydawane zbiory artykułów naukowych.

O Autonomii Polaków było głośno w prasie republiki i mediach regionu od samego początku istnienia stowarzyszenia. Główną autorką artykułów i materiałów jest Anna Winogradowa, która w 2000 roku zaczęła wydawać gazetę Autonomii Polaków pt. „Pierwsze Kroki”³⁴. Z niewielkiej broszury informacyjnej na początku przekształciła się w pełnowymiarową gazetę ukazującą się w dwóch językach, rosyjskim i polskim. Przeczytać w niej można o najważniejszych wydarzeniach związanych z Autonomią Polaków, są publikowane materiały dotyczące historii oraz najnowsze wiadomości z Polski oraz organizacji polonijnych na Syberii.

Ważnym zadaniem Autonomii Polaków „Nadzieja” jest promowanie polskiej kultury w Buriacji. Autonomię można porównać do przewodnika po współczesnej kulturze polskiej we wschodnich regionach Rosji. W czasie swojego dwudziestoletniego istnienia stowarzyszenie zorganizowało w mieście Ułan Ude szereg ważnych imprez kulturalnych. Bez wątplenia jednym z najpopularniejszych jest „Tydzień współczesnego kina polskiego”. Pierwsza próba pokazu polskich filmów w kinach Ułan Ude miała miejsce w roku 2003, kiedy w ramach wydarzeń jubileuszowych poświęconych 10. rocznicy istnienia

³⁴ А.И. Виноградова, *Такие большие первые шаги: история создания газеты «Первые шаги»* [w:] *Полонийные чтения – 2013: история, современность, перспективы развития полонийного движения*. Материалы международной научной конференции, посвященной 150-летию польского восстания 1863-1864 гг. и 20-летию МОО «Национально-культурная автономия поляков г. Улан-Удэ «Надзья», Улан-Удэ 2013, с. 166–176.

Stowarzyszenia Kultury Polskiej pokazano film „Faraon”. Inicjatorką tego projektu była polska nauczycielka szkoły niedzielnej Barbara Kaczmarczyk, pracująca w szkole w latach 2005–2008. To właśnie ona przeprowadziła pierwszą edycję „Tygodnia współczesnego kina polskiego” w 2006 roku. Dotychczas odbyły się już cztery takie projekty. Ostatni „Tydzień kina” (31 maja – 3 czerwca 2012) odbył się pod znakiem znanego polskiego reżysera K. Zanussiego. Tak właśnie brzmiała też nazwa projektu: „Świat kina Krzysztofa Zanussiego”³⁵. Istotną częścią projektu, łączącą go również ze szkołą niedzielną, jest to, że organizatorami projektu są nauczyciele przyjeżdżający z Polski do pracy w szkole, zaś tłumaczami – uczniowie szkoły.

Kolejnym artystycznym projektem Autonomii Polaków jest „Polska jesień”. Pierwszy festiwal odbył się 20 października 2010 roku³⁶. Przewodniczącym jury konkursu został rektor Krakowskiej Akademii Muzycznej Stanisław Krawczyński. Na festiwalu występowali uczniowie szkół artystycznych, zespołów tanecznych oraz muzycznych miasta Ułan Ude. Główną ideą festiwalu było przybliżenie mieszkańcom miasta bogatego dziedzictwa kulturowego narodu polskiego. Każda grupa starała się wybrać swój sposób na zaprezentowanie się. Pierwsze miejsce zajął zespół buriackich instrumentów ludowych „Żergemel” z Kolegium Sztuk Pięknych im. P. Czajkowskiego, który zachwyił słuchaczy ciekawą interpretacją utworów F. Chopina, wykonywanych na oryginalnych buriackich instrumentach muzycznych. Nagrodą był wyjazd artystyczny do Polski, który miał miejsce w październiku 2011 roku³⁷.

Drugi festiwal odbył się w ramach obchodów 20. rocznicy Autonomii Polaków „Nadzieja” 22 września 2013 roku³⁸. Gościem honorowym festiwalu był młody pianista jazzowy i światowej sławy kompozytor Piotr Orzechowski.

³⁵ А. Виноградова, *Кишиштоф Занусси посетил Бурятию* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 2 (47), июнь 2012, с. 1–2.

³⁶ А. Виноградова, *«Полонийная осень» прошла под овации* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 4 (41), декабрь 2010, с. 4.

³⁷ Е. Мохосова, *Ребята из «Жэргэмэл» очарованы Малопольшей* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 4 (45), декабрь 2011, с. 6.

³⁸ Г. Мостовщикова, *«Надзеея» отметила свой юбилей* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 3 (52), сентябрь 2013, с. 1–5.

Jeszcze jedno istotne przedsięwzięcie realizowane przez Autonomię Polaków razem z Domem Kultury miasta Ułan Ude stanowi projekt pt. „Polski sezon w Buriacji”, w którego ramach odbywają się koncerty wyjątkowych grup artystycznych z Polski, cieszących się dużym uznaniem wśród publiczności miasta Ułan Ude. Jedną z regularnie organizowanych atrakcji w ramach sezonu jest koncert muzyki organowej – realizowany przez Autonomię Polaków w ścisłej współpracy z parafią katolicką pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa w Ułan Ude. W czerwcu 2008 roku do Ułan Ude przyjechał znany organista Witold Zalewski, a w grudniu 2012 roku koncertował tam Marek Stefański – uznany autorytet w dziedzinie muzyki organowej³⁹. W kościele katolickim w Ułan Ude regularnie koncertuje organista z Irkucka Dieczebał Grigoruce.

Dodatkowo w ramach „Polskiego sezonu” w Ułan Ude wystąpiły takie znane zespoły jak: Zespół Folklorystyczny Marii Pomianowskiej, Orkiestra Kameralna „Vratislavia” i „Adam Pierończyk Trio”, kwartet Tomasza Szukalskiego oraz „Trio Wasilewski”. W ramach 15. rocznicy Autonomii Polaków na scenie Buriackiego Akademickiego Teatru Dramatycznego odbyły się dwa spektakle Teatru Narodowego z Krakowa.

Autonomia Polaków „Nadzieja” działa aktywnie nie tylko w stolicy Buriacji, ale także poza nią, w innych rejonach republiki. Jak wspomniano wcześniej, Polacy mieszkali we wszystkich osadach Buriacji, miastach, przy stacjach kolejowych i na wsiach.

Jednym z najbardziej znanych miejsc, które pozostawiło niezapomniany ślad w historii polskich zesłań i dobrowolnego przebywania Polaków na Syberii jest przygraniczne miasto Kiachta. Wspomniane już zostały wcześniej nazwiska sławnych Polaków mieszkających na tym obszarze: A. Despot Zenowicza i J. Talko-Hryncewicza. Jednak oprócz nich w Kiachcie żyło wielu innych Polaków podejmujących wysiłki na rzecz rozwoju regionu. Jedną z takich historii została opisana przez Agatona Gillera, który odwiedził Kiachtę pod koniec lat 50. XIX wieku⁴⁰.

³⁹ А. Виноградова, *Российские зрители самые лучшие в мире, – сказал маэстро Стефаньски* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 4 (49), декабрь 2012, с. 4–5.

⁴⁰ А. Гиллер, *З выгнания*, Т. II, Львів 1870, с. 185–206.

W początkowych latach XXI wieku Stowarzyszenie Polaków „Nadzieja” utworzyło, przy wsparciu potomków Polaków mieszkających w Kiachcie, swój oddział w tym mieście. Przewodniczącą Autonomii została Galina Nikołajewna Mostowszczykowa. Nazwisko jej przodków brzmiało Matwiejewscy i według legendy rodzinnej zostali oni zesłani na Syberię⁴¹. Znając historię swojej rodziny G. Mostowszczykowa, dowiedziawszy się o istnieniu Autonomii Polaków w Ułan Ude, zainicjowała utworzenie oddziału „Nadziei” w swoim mieście. Zgromadziwszy wokół siebie zwolenników tej idei, również będących potomkami Polaków, zwołała spotkanie organizacyjne, w którym udział wzięli także członkowie Autonomii Polaków „Nadzieja” z Ułan Ude. Obecnie oddział Autonomii Polaków „Nadzieja” w Kiachcie działa aktywnie promując historię i kulturę narodu polskiego⁴². Powyżej wspomniano już o postawieniu tablicy upamiętniającej A. Despot Zenowicza. Większością prac przy montażu tablicy kierowała właśnie G. Mostowszczykowa⁴³. Dzięki jej inicjatywie i wsparciu organizowane są konferencje dla uczniów i studentów placówek oświaty w Kiachcie⁴⁴. 15 maja 2012 roku w Kiachcie, z inicjatywy oddziału i przy pomocy Kiachtyńskiego Muzeum Etnograficznego im. W. Obruczewa odbył się okrągły stół „Polski ślad w historii Kiachty-Troickosawska”⁴⁵. W ramach obchodów 20-lecia istnienia Autonomii Polaków „Nadzieja” w Ułan Ude i Kiachcie zorganizowano dwie wystawy ikon Karła Rejchela⁴⁶, artysty polskiego pochodzenia, który przybył do Kiachty w połowie XIX w. Na zamówienie kupców kiachtyńskich namalował

⁴¹ Д.И. Голубенко, *Моя бабушка, Мостовщицова Галина Николаевна, в истории города Кяхта* [w:] *Поляки в Бурятии*, Т. 7, Улан-Удэ 2012, с. 252–258.

⁴² Г. Мостовщицова, *Важная встреча на кяхтинской земле* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 2 (39), июнь 2010, с. 6.; Мостовщицова Г. *Марек Зелински на юбилее города Кяхты* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 2 (51), июль 2013, с. 11.

⁴³ Г. Мостовщицова, *В память о выдающемся поляке установлена мемориальная доска* [w:] „Pierwsze Kroki” № 1 (42), март 2011, с. 1–2.

⁴⁴ Г. Мостовщицова, *Польский след в истории Кяхты-Троицкосавска* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 2 (43), июнь 2011, с. 9.

⁴⁵ Г. Мостовщицова, *Богат историей мой отчий край* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 2 (47), июнь 2012, с. 7, 12.

⁴⁶ Г. Мостовщицова, *Иконы Карла Рейхеля на выставке в г. Кяхта* [w:] „Pierwsze Kroki”, № 3 (52), сентябрь, 2013, с. 11.

on ikonostas Cerkwi Zmartwychwstania Pańskiego⁴⁷. Należy tu wspomnieć o opinii A. Gillera, który twierdził, że twarze Jezusa Chrystusa, Bogurodzicy i świętych zostały namalowane przez artystę na wzór prawdziwych twarzy polskich zesłańców politycznych⁴⁸.

Autonomia Polaków „Nadzieja” planuje utworzenie oddziałów również w innych ośrodkach rejonowych republiki, zamieszkiwanych przez potomków Polaków.

Dzieje Polaków w Buriacji odzwierciedlają głębokie procesy historyczne, które ogarnęły Polskę i Rosję od XVIII wieku do pierwszej połowy XX wieku. Wszystko to znajduje odzwierciedlenie również w historii zwykłych polskich rodzin oraz osób polskiego pochodzenia zamieszkujących Buriację.

Pod koniec 2012 roku w telewizji regionalnej wyemitowano film dokumentalny w ramach projektu „Najramdał – Druzba”, dotyczący działalności Autonomii Polaków „Nadzieja” w oraz współczesnej polskiej diaspory w Buriacji⁴⁹. Film ten przedstawia znaczenie nielicznej, ale jakże aktywnej organizacji polonijnej, działającej na terenach Buriacji w ciągu ponad 20 lat.

Obecna działalność Autonomii Polaków „Nadzieja” jest ukierunkowana na rozwój tolerancyjnej i harmonijnej koegzystencji narodów Republiki Buriacji. Jedynie dzięki znajomości historii, tradycji i kultury swoich sąsiadów możliwe jest stworzenie stabilnego i trwałego pokoju, który będzie sprzyjał dalszemu wzbogacaniu kulturowemu i wzajemnemu zrozumieniu.

Jewgienij W. Siemionow

⁴⁷ В.В. Гапоненко, *Художник Карл Христиан Филипп Рейхель в общественной и культурной жизни России первой половины XIX в.*, Улан-Удэ 2009, с. 153.

⁴⁸ A. Giller, *Opisanie Zabajkalskiej krainy w Syberii.*, T. III, Lipsk 1867, s. 197.

⁴⁹ Государственная телерадиокомпания «Бурятия» http://www.bgtrk.ru/video/detail.php?ID=6370&SECTION_ID=59 Дата обращения 02.08. 2014 г.

Poles in Buryatia: past and present

Keywords

Polish exiles for political reasons, Buryatia, “Nadzieja” (Hope) National-Cultural Autonomy of Poles in Ulan-Ude, Polish diaspora.

Abstract

The paper discusses the issues related to the formation of the Polish diaspora in Buryatia over 300 years. It presents main factors such as exile for political reasons, penal resettlement and voluntary arrival of Poles to the region of Transbaikal. The author focuses in particular on the activity of the “Nadzieja” (Hope) National-Cultural Autonomy of Poles in Ulan-Ude in the last two decades (1993–2013).

Polen in Burjatien – Geschichte und Gegenwart

Schlüsselwörter

Verbannung der Polen aus politischen Gründen, Burjatien, National-Kulturelle Autonomie der Polen in Ulan-Ude „Nadzieja“ (Die Hoffnung), polnische Diaspora

Zusammenfassung

In dem Artikel wurden Fragen der Formung von der polnischen Diaspora in Burjatien im Verlauf von 300 Jahren angesprochen. In der Arbeit wurden Hauptfaktoren vorgestellt, wie Verbannungen aus politischen Gründen, Zwangsumsiedlungen und freiwillige Abwanderung der Polen nach Transbaikalien. Der Autor hat besonders viel Beachtung der Tätigkeit der National-Kulturellen Autonomie der Polen in Ulan-Ude „Nadzieja“ in den letzten 20 Jahren (1993–2013) geschenkt.

Поляки в Бурятии: история и современность

Ключевые слова

польские ссылки по политическим причинам, Бурятия, национально-культурная автономия поляков «Надежда» в Улан-Удэ, польская диаспора

Резюме

В статье обсуждаются вопросы формирования польской диаспоры в Бурятии на протяжении 300 лет. В работе представлены основные факторы, такие как ссылки по политическим поводам, принудительные переселения и добровольный приезд поляков в Забайкалье. Автор уделит особое внимание деятельности национально-культурной автономии поляков в Улан-Удэ «Надежда» в течение последних 20 лет (1993–2013).